

Pálfalvi Lajos

„Haszid a gójok között”

*Stanisław Vincenz: Zsidó témák
Gdańsk, Atext, 1993. 246 o.*

Stanisław Vincenz (1888–1971) a lengyel esszéisztika kiemelkedő alakja. Erről a magyar olvasó is meggyőződhet, ha kézbe veszi *Tájak – történelemmel* című kötetét. Életművének jelentős része szűkebb hazájáról, a Keleti-Kárpátokról, a Huculföld multikulturális örökségéről szól. Mint író soha nem szakadt el ettől a témától, bár a második világháború elején menekülnie kellett, amikor szülőföldjét megszállta a Vörös Hadsereg. Magyarországon vészelt át a háborút – termékeny korszaka volt ez írói pályájának, ezekről az évekről szól *Dialógusok a szovjetekkel* (1966) című kötete –, majd kalandos körülmények között Ausztriába szökött. Utolsó évtizedeit Svájcban és Franciaországban töltötte.

Zsidó témák című kötete először Londonban jelent meg 1977-ben. A válogatást özvegye és fia, Andrzej Vincenz készítette. A kötet első részében visszaemlékezéseket és íróportrékat olvashatunk, ezek közül a *Találkozás haszidokkal*, a *Lembergi kozmopoliták* és a *Kolomeai áldozatok* magyarul is megjelent.

Ebben a részben olvasható a *Mickiewicz és a zsidók* című esszé, melyben röviden áttekinti a lengyelországi zsidó vallási irányzatokat. A vilnai rabbinikus racionalizmust szembeállítja a haszidizmussal, említi a karaitákat, akik a X. században vették föl a zsidó vallást (a Talmud nélkül). Több figyelmet szentel az eretnek mozgalmaknak. Sabbátáj Cvinek és Franknak, Lengyelországban az utóbbi a legismertebb. Frank nem volt ortodox vallási vezető, szakítani akart a Tórával és a Talmuddal, közeledett a lengyel katolicizmushoz. Egy Lengyelországban kijelölt körzetben akarta letelepíteni híveit, távlati tervei között az is szerepelt, hogy rábírra a pápát, indítsa újabb keresztes hadjáratot, és hozzanak létre zsidó államot Afrikában.

Máig eldöntetlen a vita, hogy Mickiewicz anyja, Barbara Majewska zsidó származású volt-e. Vincenz párhuzamot von Mickiewicz és Frank között. Mindkettő mózesi típusú vezető, nemzetük száműzetésben él (zarándokúton van), tevékenységükben vallási és katonai-stratégiai indítékok keverednek: „Mickiewicz apostolinak tekintette utolsó törökországi misszióját. Úgy halt meg, mint Mózes, arccal az Ígeret Földjének.”

A száműzetésben élő Mickiewicz kedvelt olvasmánya volt *A kivonulás könyve*, amelyet „mindannyiunk történetének” nevezett. A franciaországi lengyel emigráció helyzetét az egyiptomi rabsághoz hasonlította, Towiańskit Mózesrel, önmagát Áronnal azonosította. Ugyanakkor az exodust nemcsak a nemzet, hanem a kételkedő, az Istentől eltávolodott lélek történetének is tar-

totta. A száműzetés vezeklés, a tetszhalál állapota. Mindig ez előzi meg az Ígéret Földjére való megérkezést, a beavatást.

A kötet második részében *A csodatévő mellett* más kelet-galíciai mitologikus történetek is szerepelnek. A kulturális sokszínűség Vincenz számára magasrendű érték. Ismeretlen volt előtte az idegen fogalma. A zsidókban a jámborság, a bölcsesség és a megbékélés szimbólumát látja: ők (is) szakralizálják a teremtett világot. Olyan közel állt hozzájuk, hogy zsidó barátai szerint ő volt az „egyetlen haszid a gójok között”.

Találkozás haszidokkal című esszéjében egy gyermekkori élményből kiindulva (tehát nem mint kívülről) röviden áttekinti Baal-Sém Tov pályáját és a haszidizmus történetét. A kabbalisztikus hagyományok, például a mágia és a számmisztika mellett Vincenz kiemel egy platonikus eredetű egyetemes mitológemát, mely szerint a világ száműzetésben van. „Istentől ered és ezáltal távolodik Tőle; minden lény, minden ember a lehulló, kihunyó szikrához hasonlatos. A haszidoknak, vagyis az alázasoknak és jóakarúaknak az a feladatuk, hogy szeretettel, együttérzéssel felélesszék ezeket a szikrákat, és amikor felizzottak, küldjék vissza Istenhez. Ez az alapvető követelmény – megértéssel és együttérzéssel részesülni a tévelygésből – alakította ki a tolerancia légkörét.”

E kultúráról írván Vincenz elutasítja a lekezelő „folklór” kifejezést, helyett a „rég, különösen archaikus vallási kultúra maradványairól” beszél. Polemizálva Freuddal és Junggal a misztikusokra hivatkozik, a beavatottság állapotát egyfajta „tudatfeletti” létként írja le.

A huculföldi kultúrák közti kommunikációban felfigyelt a misztikus szimbólumalkotás folyamatára: „A lengyel és ukrán népdaloknak, akár csak az *Énekek énekének*, vallási jelentéseket tulajdonítottak. Így e dalok egyszerű tartalma szimbolikus értékekkel gazdagodott: a rózsza a pásztor szerelmi énekéből a mennyei cél jelképe, az áthatolhatatlan erdő, amely elválaszt bennünket a rózsától, a száműzetés emblémája lett, a száműzetés alatt kell a szeretet erejével eljutnunk a megváltáshoz.”

A fenti platonikus eszme Vincenz *Sámáel az égben* című kabbalisztikus apokrifjében is szerepel. Hőse, akit az Utolsónak nevez, magához emeli az égbe a földi világban pislákoló fényeket. Tökéletessége olyan átható, hogy ereje még a poklok legmélyére hullt kihunyt szikrákat is felszítja, és még a bukott angyalt, Sámáelt is fölemeli. A történet nemcsak az ég és a föld, hanem az ég és a pokol megbékélésével végződik.

Az egyetemes megváltás kabbalisztikus és gnosztikus elképzelés, a nem ortodox kereszténység apokatasztázisnak nevezi. Anna Sobolewska ezt kapcsolatba hozza Vincenz antropológiájával, mely szerint lehetséges az ember evilági felemelkedése, megvilágosodása. E gondolatot a lengyel romantikában, Mickiewicznél és Slowackinál, majd Miłosz költészetében is kimutatja.

Vincenz szinkretizmusát a különféle filozófiai iskolákat és vallásokat egyesítő XV. századi Pax philosophicával rokonítja. Ez több, mint a nézetek és hitvallások pluralizmusa és a kölcsönös tolerancia – a rejtett egységet, a mindent átható logoszt kutatja. Cusanus, Ficino és mások kapcsolatokat teremtettek a platonizmus és az arab filozófia, az újplatonizmus és kereszténység, illetve a zsidó és a keresztény teológia között. a vallási szinkretizmus így nem eretnekség, hanem a beavatottság magasabb foka.

A Platón fordító, Dantéről értekező, a haszid mondavilágot az emberiség egyetemes bölcséleti kultúrájába emelő Vincenznek szintén helye van ebben a csoportban.